

ZÁKLADNÉ PRÁVA A SLOBODY V SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI A ICH PRÁVNE ZÁRUKY

FRANTIŠEK ČERVEŇANSKÝ, Právnická fakulta UK v Bratislave

Problematica práv a slobôd človeka, jeho postavenia v spoločnosti a štáte je trvale aktuálnou otázkou politiky a demokracie v každej triednej spoločnosti. Je to prirodzené a objektívne nevyhnutné. Práva a slobody človeka v triednej spoločnosti vždy vyjadrujú či sprostredkujú vzťahy jednotlivca a spoločnosti v celej ich zložitosti a rozpornosti. Právne postavenie jednotlivca, občana v spoločnosti, povaha, rozsah a záruky jeho práv a slobôd, to má pre život každého jednotlivca, pre rozvoj jeho osobnosti a uspokojovanie jeho základných životných potrieb prvoradý význam. Z toho dôvodu vystupuje táto otázka a jej riešenie v tom ktorom konkrétnom štáte ako jedno z rozhodujúcich kritérií demokratickosti a pokrokovosti spoločenského zriadenia, politického systému, politického a štátneho režimu, kritérium stupňa slobody, ktorú spoločnosť i jednotlivci dosiahli a dosahujú.

V tejto otázke marxizmus-leninizmus jednoznačne vychádza zo závislosti a podmienenosti práv a slobôd na jednej strane a demokracie na druhej strane, chápuce tento vzťah ako vzťah vzájomný a dialekticky spätý.

Otázky demokracie a práv a najmä slobôd človeka sú preto aj v súčasnom, na dva kvalitatívne rozdielne sociálno-ekonomické systémy rozdelenom svete v popredí ideologického boja.

Politické a právne postavenie jednotlivca v spoločnosti, jeho práva, slobody i povinnosti ako podstatnú zložku tohto postavenia determinuje dosiahnutý stupeň politického a sociálneho oslobodenia či už sociálne diferencovaných alebo ingerovaných indivíduí. Je potom dané majetkovým postavením a súhrnom subjektívnych práv, slobôd a povinností jednotlivca. Povaha, obsah i rozsah práv, slobôd a povinností sú v najvšeobecnejšom zmysle teda determinované podmienkami života danej spoločnosti, ktorej objektívne existujúce spoločenské vzťahy a ich dynamika v podstate vymedzujú okruh nevyhnutných a možných práv a slobôd jednotlivca.

Ako zdôrazňoval K. Marx, „až v spoločenstve s inými získava každé individuum prostriedky, ako po všetkých stránkach rozvinúť svoje vloh-y; až v spoločenstve je teda možná osobná sloboda“. (1, s. 87) Pravda, sloboda osobnosti ako zložitý a mnohostranný jav spoločenského života zahŕňa filozofický, ideový, politický, morálny, psychologický, právny atď. aspekt. Politický a právny aspekt slobody sa najvýraznejšie prejavuje práve v inštitúte práv a slobôd občana, ktorý je zároveň politickou a právnou formou určenia postavenia osobnosti v spoločnosti.

V socialistickej spoločnosti, ktorej konečným cieľom je úplné oslobodenie človeka a maximálny rozvoj jeho osobnosti za pomoci celej

spoločnosti a v súlade s jej záujmami a ktorej imanentnou zložkou rozvoja je rozširovanie, prehĺbovanie, obohacovanie práv a slobôd občana, sa vzťahy medzi štátom a spoločnosťou i jednotlivcom, ako aj vzťahy medzi ľuďmi navzájom i z týchto vzťahov vyplývajúce práva a povinnosti „nemôžu nachádzať mimo právnych vzťahov, pretože právne vzťahy sú objektívne nutnou právnu formou vzájomných vzťahov človeka a spoločnosti“. (2, s. 90)

Nevyhnutnosť právnej regulácie týchto vzťahov aj v podmienkach našej spoločnosti je podmienená celým radom faktorov, z ktorých každý môže pôsobiť a pôsobí v závislosti od konkrétnej situácie s rôznou intenzitou i efektom, no v konečnom dôsledku spočívajú ich korene vo faktoroch ekonomických a ideologických, ich vzájomnej spätosti a ingerencii.

Ekonomický faktor, determinujúci nevyhnutnosť právnej regulácie uvedených vzťahov, vyplýva priamo z podstaty a dosiahnutého stupňa socialistického vývoja spoločnosti, keď ešte nie je schopná uskutočniť komunistickú zásadu odmeňovania, ale uplatňuje zásadu „každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho práce“, ktorej správne a spravodlivé uplatňovanie v živote spoločnosti môže zabezpečiť iba socialistický štát v rámci ním realizovaných funkcií, predovšetkým funkcie kontroly miery práce a spotreby za pomoci právnych noriem.

Socialistická spoločnosť ako prvá fáza komunistickej sociálno-ekonomickej formácie nie je ani v ideologickom zmysle ešte natoľko „zrelá“, aby sa zaobišla bez práva, pretože zatiaľ si ľudia nenavýkli zachovávať základné pravidlá spolunažívania a ich práca nie je taká produktívna, že by dobrovoľne pracovali podľa schopností. (3, s. 423) Dosiahnutie takéhoto stavu predpokladá vytvorenie a plné rozvinutie nielen ekonomiky spoločnosti, ale aj rozvinutie socialistickej morálky, jej princípov, socialistického uvedomenia a socialistického spôsobu života.

Až do dosiahnutia úplnej komplexnej zrelosti, t. j. až do vybudovania komunizmu je teda objektívne nevyhnutné regulovať vzťahy spoločnosti a jednotlivca, štátu a občana právnymi normami.

Práva, slobody a povinnosti zakotvené v normách objektívneho práva sú podstatou právneho statusu občana.

V socialistickej spoločnosti právny status občana a ním upravená otázka práv, slobôd i povinností nadobúdajú novú, socialistickú kvalitu, ktorá sa prejavuje vo všetkých aspektoch tejto otázky, v ich obsahu, rozsahu, zárukách i formách realizácie, je determinovaná východiskovým marxisticko-leninským chápaním slobody v právnom zmysle a vzťahu jednotlivca a spoločnosti. „V právnom zmysle sloboda osobnosti v socialistickej spoločnosti znamená reálnu možnosť uvedomelého konania zabezpečeného právom, vôľového konania v súlade s normami socialistického práva, ako aj možnosť prejavu osobnej aktivity vo všetkých

sférach ľudského bytia, koordinujú uspokojovanie osobných požiadaviek so záujmami spoločnosti.“ (4, s. 22)

Z tohto hľadiska celkom logicky vyplýva aj nový prístup k otázke spätosti, resp. vplyvu vôle jednotlivca (subjektu) na formulovanie obsahu a rozsahu jeho práv a povinností. Aj tu treba zdôrazniť novú socialistickú kvalitu prístupu. V podmienkach socialistickej spoločnosti po prvý raz v histórii triednej spoločnosti vzniká možnosť reálneho rešpektovania záujmu a potrieb občanov pri právnej fixácii ich práv a povinností zo strany štátu a vôľa jednotlivca-občana sa postupne stále viac stáva organickou zložkou štátnej vôle, v ktorej je premietnutá, vyjadrená, implementovaná. V procese socialistického rozvoja vytvára sa postupne stále zásadnejšia jednota záujmov spoločnosti a jej politickej organizácie, resp. reprezentácie — štátu na jednej strane a záujmov jednotlivca na druhej strane. Socialistická spoločnosť takto prekonáva jednostranné individualistické chápanie práv a slobôd také charakteristické pre buržoáznu spoločnosť a dôsledne spája vzťah jednotlivca a spoločnosti s komplexom súvisiacich základných princípov, vrátane princípu neoddeliteľnosti práv a slobôd občanov od ich povinností.

Vzťah týchto hodnôt, t. j. vzťah obsahu práv a povinností občanov a vôle i slobody jednotlivca nie je v socialistickej spoločnosti protirečivý, povinnosti nie sú stavané proti právam ako sféra neslobody proti sfére slobody. Povinnosť práve tak ako právo je „nevyhnutnou zložkou právneho zabezpečenia slobody osobnosti nielen preto, že bez povinnosti niet práva a bez práva niet slobody, ale aj preto, že povinnosti prislúcha bezprostredný a pozitívny význam vo sfére realizácie slobody osobnosti“. (5, s. 494)

Právo občana vyjadruje nielen formálnu možnosť uskutočniť, realizovať či uplatniť toto právo, ale vyjadruje zároveň povinnosť socialistického štátu zabezpečiť reálnu možnosť uskutočniť dané právo. Socialistický štát musí vytvoriť podmienky na to, aby sa možnosť premenila v skutočnosť, pretože „normy socialistického práva upravujú sféru spoločenských vzťahov, rovnako dôležitých pre občana i spoločnosť. Uskutočňovanie práv občanov podľa ich záujmov a potrieb je podmienkou normálneho fungovania socialistickej spoločnosti.“ (2, s. 93)

Pre socialistickú spoločnosť je typické, že občianske práva i povinnosti slúžia uspokojovaniu osobných individuálnych záujmov a potrieb občanov, no zároveň aj realizácii spoločenských záujmov a cieľov; sú ale garantované, resp. ukladané predovšetkým v záujme ich nositeľov, t. j. občanov. V právnych povinnostiach občanov, takisto ako v ich právne fixovaných právach a slobodách je vyjadrený objektívny celospoločenský záujem a dôsledné využívanie týchto práv a plnenie povinností napomáha plnenie základných úloh socialistického rozvoja spoločnosti ako hlavnej záruky všestranného prehlbovania práv a slobôd občanov. V tomto smere teda plne platí, že „v podmienkach socializmu a komunizmu skutočná sloboda predpokladá u jednotlivca plné chápanie spo-

ločenských záujmov, schopnosť koordinovať svoje ciele, konanie, snahy so záujmami spoločnosti a štátu. Zodpovednosť občana za plnenie právnych povinností zároveň napomáha prejavovaniu tvorivej individuálnosti samotného jednotlivca... V jednote slobody a zodpovednosti sa prejavuje harmónia záujmov spoločnosti, štátu a jednotlivca v socialistických spoločenských vzťahoch.“ (4, s. 27)

Právna rovnosť občanov, vrátane rovnosti práv a povinností, je jednou z najcharakteristickejších čŕt či stránok postavenia občana v socialistickej spoločnosti, pričom, a to je jedna zo základných predností socializmu, sa táto rovnosť v rámci možnosti zabezpečuje aj fakticky, avšak treba hovoriť o rovnosti stále iba relatívnej. Zabezpečenie právnej rovnosti ľudí teda neznamená ani v podmienkach socialistickej spoločnosti, že všetci získavajú skutočne rovnaké možnosti využívania subjektívnych práv. Ani tu právna rovnosť nemôže odstrániť faktické rozdiely medzi ľuďmi a tým i rozdiely v ich možnostiach. Lenin v tejto súvislosti napísal: „Keď socialisti hovoria o rovnosti, predstavujú si ju vždy ako spoločenskú rovnosť, rovnosť spoločenského postavenia, a nijako nie ako rovnosť telesných a duševných schopností jednotlivcov.“ (6, s. 148)

Ide o to, že právna rovnosť občanov sa aj v socialistickej spoločnosti vzťahuje na rozdielných ľudí, rozdielných a teda aj nerovných, pokiaľ ide o povahu, schopnosti, rodinné a tým i sociálne pomery a pod. Miera využitia možností zakotvených v práve preto v mnohom závisí od osobitných vlastností a postavenia jednotlivca, je spätá s jeho politickou a ideovou vyspelosťou, kultúrnou úrovňou, charakterom, osobnou iniciatívou a energiou atď... a samozrejme od objektívnych možností, resp. podmienok, t. j. od celkovej ekonomickej, politickej a kultúrnej úrovne spoločnosti. Právne zakotvenie rovnosti občanov vo vzťahu k právam a povinnostiam znamená teda zároveň aj uvedenie si faktickej nerovnosti v ich realizácii. V tejto rozpornosti právnej a faktickej rovnosti treba vidieť objektívnu skutočnosť, adekvátnu socialistickej spoločnosti, vyplývajúcu z jej nezrelosti, z faktu, — ako to zdôraznil Lenin — že „prvá fáza komunizmu nemôže priniesť spravodlivosť a rovnosť“. V tomto zmysle nie náhodou označil Lenin samo socialistické právo za „buržoázne“, ktoré aj v socializme posväcuje faktickú nerovnosť podmienenú v podstate ekonomickými možnosťami socialistickej spoločnosti, spoločenskou nerovnosťou spočívajúcou, resp. spôsobenou okrem už spomínaných faktorov jestvujúcou delbou práce, rozdielmi medzi duševnou a fyzickou prácou, mestom a dedinou atď., v dôsledku čoho meradlom spotreby, meradlom podielu na spoločenskom dôchodku je práca každého jednotlivca, ktorá je zároveň stimulom materiálnej zainteresovanosti na jej kvalite i kvantite. Tá však stále nemôže byť u všetkých rovnaká, okrem iného aj preto, že nie každý pracuje podľa svojich schopností dobrovoľne a uvedomele. Preto faktická rovnosť občanov v realizácii ich práv a povinností je iba rovnosť

tou relatívnou a úplnú rovnosť môže priniesť aj v tejto sfére až komunistická spoločnosť.

Socialistická spoločnosť ako najhumánnejšia spoločnosť má však eminentný záujem na tom, aby aj táto relatívna rovnosť využívania práv a slobôd bola všestranne reálna, aby v ústave a ostatných normatívnych právnych aktoch zakotvené práva a slobody občanov boli všestranne zaručené.

Objektívne záruky reálnosti a rovnosti práv a slobôd zakotvených v práve samy osebe nestačia, pretože až do vybudovania komunizmu pretrvávajú subjektívne faktory, ktoré vedú k porušovaniu predmetných právnych noriem, resp. k porušovaniu socialistickej zákonnosti vôbec. Ide napríklad o prežitky kapitalizmu vo vedomí niektorých občanov a funkcionárov, malomeštiacke vplyvy, niekedy nízku úroveň všeobecnej i právnej kultúry a právneho vedomia, neznalosť alebo nesprávne pochopenie právnej normy atď. Je preto objektívne nevyhnutné, aby aj v podmienkach socialistickej spoločnosti ekonomické, politické a ideologické záruky práv a slobôd občanov boli doplnené celým systémom právnych záruk, v širšom zmysle právnych záruk socialistickej zákonnosti.

Právnymi zárukami socialistickej zákonnosti rozumieme určité, právnymi normami upravené spôsoby zabezpečenia realizácie práva štátnymi orgánmi, smerujúce bezprostredne proti porušeniu práva. Slúžia predovšetkým na to, aby sa prípadné porušenie práva mohlo napraviť, resp. aby sa mohol obnoviť zákonný stav. Týkajú sa tak štátnych orgánov, ako aj ostatných subjektov a realizujú sa už samým nedodrжанím právnych noriem alebo na základe individuálnych právnych aktov štátnych orgánov. Ide najmä o tieto právne záruky:

1. neplatnosť, zrušenie alebo zmena nezákonných právnych aktov,
2. kontrola, dozor a dohľad,
3. rozhodovanie sporov
4. donútenie.

Pokiaľ ide o normatívne a individuálne právne akty štátnych orgánov (zákon, rozsudok a i.), platí všeobecná zásada prezumpcie ich správnosti. Určité právne nedostatky samy osebe nezakladajú neplatnosť právneho aktu a chybný právny akt má zásadne tie isté právne účinky ako akt bezchybný. K neplatnosti chybného právneho aktu je vždy treba uskutočňovanie nového aktu príslušného orgánu. Podmienkou platnosti aktu, pravda je, že skutočne vznikol, t. j., že má príslušné špecifické náležitosti právneho aktu. Inak je právne irelevantný a fakticky nejde o právny akt.

V oblasti občianskych práv a slobôd sa táto záruka socialistickej zákonnosti uplatňuje hlavne pri aktoch aplikácie práva, kde sa umož-

ňuje náprava chýb alebo nezákonnosti systémom tzv. opravných prostriedkov, o ktorých sa ešte bližšie bude hovoriť.

Kontrola, dozor a dohľad, rozhodovanie sporov a donútenie sú odlišné a zároveň súvisiace a doplňujúce sa druhy právnych záruk. Spoločné všetkým týmto formám zabezpečovania socialistickej zákonnosti je preverovanie určitého správania z hľadiska zákonnosti, t. j. z hľadiska súladu tohto správania s právnymi normami. Líšia sa od seba spravidla spôsobom zaistenia nápravy. Pritom potreba, miesto a charakter uvedených rôznych spôsobov právnych záruk vyplýva z rôznej povahy spoločenských a právnych vzťahov, na ochranu, upevnenie a rozvíjanie ktorých majú slúžiť.

Kontrola má miesto v tých právnych vzťahoch, kde možno závady riešiť jednostranným príkazom. Od ostatných záruk sa kontrola odlišuje aj tým, že jej predmetom je nielen socialistická zákonnosť, ale v medziach zákonnosti aj účelnosť.

Dozor ako záruka socialistickej zákonnosti sa od kontroly líši predovšetkým tým, že pri dozore sa dozorné orgány obmedzujú na kontrolu zákonnosti; kontrolné orgány pri výkone svojej funkcie majú spravidla právomoc dávať záväzné pokyny na odstránenie zistených závad alebo uplatniť určené sankcie, orgány dozoru v zásade takúto právomoc nemajú okrem niekoľkých presne určených výnimiek. Dozor sa uplatňuje voči subjektom inak nezávislým od orgánov dozoru a nepatrí mu nariadená a rozhodovacia právomoc.

Základnými druhmi kontroly sú: a) ústavná kontrola, b) vnútorná správna kontrola, c) vonkajšia kontrola.

Základnými druhmi dozoru sú: a) prokurátorský dozor, b) dozor arbitráže, c) dozor najvyššieho súdu.

Z právnych záruk socialistickej zákonnosti má z hľadiska praktického života i našej problematiky mimoriadny význam rozhodovanie sporov a donútenie.

Pri rozhodovaní sporov je spôsobom zabezpečenia socialistickej zákonnosti autoritatívne zistenie existujúceho právneho stavu alebo založenie, zmena alebo zrušenie právneho vzťahu medzi subjektmi, v danom ohľade rovnoprávnymi a vzájomne nepodriadenými.

Donútenie ako právna záruka socialistickej zákonnosti sa uplatňuje vo vzťahoch, ktoré vznikli porušením práva (delikty) a postihuje toho, kto právnou normu porušil (delikvent). Môže ísť o donútenie nepriame alebo priame.

Nepriame donútenie sa uskutočňuje určením sankcií v právnych normách a hrozbou ich realizácie alebo priamo ich realizáciou, ak je norma, na ktorú sa sankcia vzťahuje, porušená.

Priame donútenie sa realizuje exekúciou, resp. výkonom rozhodnutia, a to súdnou alebo správnu exekúciou.

Celý systém načrtnutých právnych záruk socialistickej zákonnosti sa v tej či onej podobe, rozsahu a intenzite vzťahuje aj na ochranu práv a slobôd občanov socialistického štátu, vyhlásených zásadne v normatívnych právnych aktoch najvyššej právnej sily, t. j. v ústave a zákonoch, v zriedkavejších prípadoch aj nižšej právnej sily, ktoré predovšetkým konkretizujú podmienky dôsledného využívania práv a slobôd.

Základnou podmienkou uplatnenia tej ktorej právnej záruky je prirodzene zakotvenie práva či slobody, ktoré má konkrétna záruka garantovať v práve štátu. Z tohto hľadiska treba akcentovať, že v porovnaní s buržoáznou spoločnosťou je občanom socialistického štátu poskytovaný a v právnych normách zakotvený výrazne širší okruh práv a slobôd predovšetkým v oblasti zabezpečenia ich sociálnej existencie a účasti na riadení spoločnosti, štátu i výroby.

V zásade možno práva a slobody občanov v socialistickom štáte chápať ako jednotne vymedzené, i keď pochopiteľne určité rozdiely tu objektívne existujú.

Z jednotlivých kategórií práv a slobôd občanov spravidla ústavy socialistických štátov zakotvujú:

1. *sociálne práva*: právo na prácu, právo na odmenu za vykonanú prácu, právo na hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti pracovať, právo na odpočinok po vykonanej práci, právo na ochranu zdravia a liečebnú starostlivosť, právo na vzdelanie a právo na ochranu manželstva, materstva a rodiny;

2. *politické práva a slobody*: aktívne a pasívne volebné právo, sloboda prejavu vo všetkých oblastiach života spoločnosti, najmä tiež sloboda slova a tlače, zhromažďovacie právo a právo spolčovacie, právo vykonávať verejnú činnosť, sloboda vedeckého bádania, umeleckej tvorby a šírenie jej výsledkov, právo obracať sa na zastupiteľské zbory a na ostatné štátne orgány s návrhmi, podnetmi a sťažnosťami, sloboda náboženského vyznania;

3. *osobné práva a slobody*: osobná sloboda, sloboda pohybu a pobytu, nedotknuteľnosť obydlia (tzv. domová sloboda), listové tajomstvo, tajomstvo dopravovaných správ, právo osobného i súkromného vlastníctva, právo azylu, právo na ochranu prejavov osobnej povahy.

Všeobecnou právnou zárukou týchto práv a slobôd je právna povinnosť orgánov socialistického štátu pomáhať občanom a ich kolektívom pri uplatňovaní poskytovaných práv a slobôd, povinnosť tieto práva a slobody rešpektovať a umožňovať ich nerušený výkon v duchu platných právnych noriem.

Právne normy socialistického štátu, ktorých dodržiavanie štátnymi orgánmi i občanmi bez výnimky je podstatnou zložkou socialistickej zákonnosti, poskytujú občanovi proti porušeniu jeho práv a slobôd tak zo strany iných občanov a organizácií, ako aj štátnych orgánov celý

rad oprávnení a garancií, ktoré budeme bližšie konkretizovať na našom československom socialistickom práve.

Naše právo dáva občanovi možnosť žiadať štátne orgány všetkých druhov a stupňov o ochranu jeho práv a tieto orgány sú povinné takéto žiadosti posúdiť a občanovi oznámiť, ako bolo o jeho žiadosti rozhodnuté. Toto právo je zakotvené v čl. 29, v čl. 88 ods. 2 našej ústavy, pokiaľ ide o povinnosť poslancov NV skladať účty voličom a podávať správy o činnosti NV. Podrobne toto právo rozvádza vyhláška č. 150/1958 Ú. l. o vybudovaní sťažností, oznámení a podnetov pracujúcich.

Pokiaľ občan s rozhodnutím o žiadosti týkajúcej sa ochrany práva nesúhlasí, môže žiadať o jej nové posúdenie a teda aj nové rozhodnutie. Túto možnosť mu dáva napríklad právo napadnúť odvolaním rozhodnutie súdu I. stupňa až na niekoľko zákonom vylúčených prípadov tak, ako to určuje § 201 a 202 Občianskeho súdneho poriadku. Má právo odvolania proti rozhodnutiu správneho orgánu v zmysle § 53 správneho poriadku; môže podať námietky proti rozhodnutiu komisie v pracovno-právnom spore.

Podobne môže občan žiadať preskúmanie rozhodnutia, ku ktorému sám nedal podnet — napríklad odvolať sa proti rozsudku I. stupňa v trestno-právnej veci v zmysle ustanovení § 245 a 246 trestného poriadku, právo podať návrh na zrušenie niektorého z kárnych opatrení, ktoré mu bolo uložené podľa § 81 ods. 1. Zákonníka práce.

Konečne z hľadiska právnych záruk práv a slobôd občanov treba vyzdvihnúť ešte možnosti, ktoré naše právo dáva občanovi vtedy, ak rozhodnutie v konkrétnej veci nadobudlo právoplatnosť a všetky riadne opravné prostriedky už vyčerpal. Aj v takejto situácii má právo na podnet k preskúmaniu tohto rozhodnutia, pravda, už iba za podmienok právnymi predpismi presne určenými. Ide najmä o obnovu konania podľa § 278 ods. 1 trestného poriadku, podľa ktorého sa povolí obnova konania, ktoré skončilo právomocným rozsudkom, ak výjdu najavo skutočnosti alebo dôkazy súdu predtým neznáme, ktoré by mohli samy osebe alebo v spojení so skutočnosťami a dôkazmi známymi už prv odôvodniť iné rozhodnutie o vine alebo o priznanom nároku poškodeného na náhradu škody, alebo vzhľadom na ktoré by pôvodne uložený trest bol v zrejmom nepomere k stupňu nebezpečnosti činu pre spoločnosť alebo k pomerom páchateľa, alebo ak by uložený druh trestu bol v zrejmom rozpore s účelom trestu. Obnovu konania v analogických situáciách pripúšťa tiež právny poriadok, ktorý v § 228 ods. 1. určuje: právomocný rozsudok môže účastník napadnúť návrhom na obnovu konania.

Napokon sa žiada uviesť takú významnú právnu garanciu práv a slobôd občanov, ako je sťažnosť pre porušenie zákona.

V občiansko-právnych veciach možno podľa § 236 Občianskeho súdneho poriadku sťažnosťou pre porušenie zákona napadnúť právomocné rozhodnutie súdu alebo štátneho notárstva z toho dôvodu, že

v konaní alebo pri rozhodovaní bol porušený zákon. K podaniu sťažnosti je podľa konkrétnych okolností oprávnený generálny prokurátor ČSSR, generálny prokurátor a minister spravodlivosti príslušnej národnej republiky.

V trestno-právnych veciach podľa § 266 proti právomocnému rozhodnutiu súdu, ktorým bol porušený zákon, ako aj proti právomocnému rozhodnutiu súdu, ktoré bolo vykonané na podklade chybného postupu konania, môže generálny prokurátor alebo minister spravodlivosti podať u najvyššieho súdu sťažnosť pre porušenie zákona.

Stručne načrtnuté ustanovenia nášho práva zakotvujúce právne záruky ochrany práv a slobôd občana majú všeobecný dosah a prakticky sa vzťahujú na všetky práva a slobody.

Zo sociálnych práv je bezsporu najdôležitejšie ~~právo na prácu~~, pretože koniec koncov práci patrí rozhodujúca úloha v rozvoji spoločnosti i jednotlivca a práca, ako sa obrazne vyjadril Marx, to je večná prirodzená podmienka ľudského života.

V socialistickej spoločnosti má občan právo na prácu nielen právne či ústavne deklarované, ale aj reálne garantované.

V našej ústave vyjadrené právo na prácu je bližšie rozvedené aj z hľadiska právnych záruk jeho realizácie predovšetkým v Zákonníku práce, ale aj v ďalších právnych predpisoch.

Z politických práv a slobôd uvedieme ako príklad právne záruky slobody náboženského vyznania.

Článok 32 našej ústavy určuje: 1. Sloboda vyznania je zaručená. Každý môže vyznávať akúkoľvek náboženskú vieru alebo byť bez vyznania a vykonávať náboženské úkony, pokiaľ to nie je v rozpore so zákonom. 2. Náboženská vieru alebo presvedčenie nemôže byť dôvodom k tomu, aby niekto odopieral plniť občiansku povinnosť, ktorá mu je uložená zákonom. Pre zaujímavosť nebude na škodu uviesť ústavné vyjadrenie slobody vyznania v novej ústave ZSSR, v jej čl. 52, podľa ktorého občanom ZSSR sa zaručuje sloboda svedomia, t. j. právo vyznávať ktorékoľvek náboženstvo alebo byť bez vyznania, vykonávať náboženské úkony alebo vyvíjať ateistickú propagandu. Roznecovať nepriateľstvo a nenávisť v spojení s náboženskou vierou je zakázané. V ZSSR je cirkev oddelená od štátu a škola od cirkvi.

Z právnych záruk tohto práva u nás uvedme aspoň ustanovenia Trestného zákona, postihujúce porušovanie tohto práva, resp. slobody.

Predovšetkým zdôrazňujeme, že činnosť cirkevných zariadení je u nás financovaná zo štátnych prostriedkov. Že náš štát túto úlohu dôsledne plní, to najlepšie dokumentuje fakt, že mnohé zariadenia, ktoré, pokiaľ ich obhospodarovala cirkev, dlho doslova chátrali (kostoly a i.), sú dnes zo štátnych prostriedkov reštaurované a náležite udržiavané. Štát poskytuje mzdu, resp. platy kňazom a zabezpečuje nerušený výkon ich funkcií.

§ 236 nášho Trestného zákona — nazvaný obmedzovanie slobody

vyznania — určuje príslušný trest pre každého, „kto násilím, vyhráňaním násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy a) núti iného k účasti na náboženskom úkone, b) zdržuje iného bez oprávnenia od takejto účasti alebo c) inému v užívaní slobody vyznania inak bráni“. § 198 Trestného zákona určuje trest odňatia slobody až na jeden rok alebo nápravného opatrenia každému, „kto verejne a pohoršlivým spôsobom hanobí a) niektorý národ, jeho jazyk alebo niektorú rasu, alebo b) skupinu obyvateľov republiky preto, že sú stúpecami socialistického spoločenského a štátneho zriadenia, pre ich vyznanie alebo preto, že sú bez vyznania“. Konečne treba spomenúť aj § 260 Trestného zákona, ktorý určuje trest za hlásanie náboženskej nenávisti.

Z osobných práv a slobôd sa zastavme pri práve osobnej slobody a s ním spojeného práva na ochranu prejavov osobnej povahy.

Podľa čl. 30 našej ústavy je zaručená nedotknuteľnosť osoby. Nikto nemôže byť stíhaný a obvinený inak ako zo zákonných dôvodov a spôsobom, ktorý určuje zákon. Nikto nesmie byť vzatý do väzby inak ako v prípadoch určených zákonom a na podklade rozhodnutia súdu alebo prokurátora. Podobné ustanovenie obsahuje aj nová sovietska ústava v čl. 54. Právo osobnej slobody chráni aj (a predovšetkým) naše trestné právo. Trestný zákon v § 231 určuje trest odňatia slobody až na dva roky tomu, kto inému bez oprávnenia bráni užívať osobnú slobodu. Na ochranu osobnej slobody slúžia aj ďalšie ustanovenia nášho Trestného zákona postihujúce trestné činy zbavenia osobnej slobody, zavlčenia do cudziny, lúpeže, vydierania, útľaku, prípadne v širších reláciách i ďalšie.

Pokiaľ ide o právo na ochranu prejavov osobnej povahy, je v Občianskom zákonníku v § 11 spojené s právom na ochranu osobnosti vôbec. § 11 OZ určuje: Občan má právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti, ako aj svojho mena a prejavov osobnej povahy.

Ochranu osobnosti zaručuje aj trestný postih ohovárania v zmysle § 206 nášho Trestného zákona, podľa ktorého, kto o inom podá údaj, o ktorom vie, že je nepravdivý a spôsobilý značnou mierou ohroziť jeho vážnosť u spoluobčanov, a tým a) poškodí ho v zamestnaní, b) naruší jeho rodinné vzťahy, alebo c) spôsobí mu inú vážnu ujmu, bude potrestaný odňatím slobody až na jeden rok alebo nápravným opatrením.

K uvedeným právnym zárukám pristupuje v konkrétnostiach aj ochrana podľa správneho práva, podľa tlačového zákona, pracovno-právna ochrana v súvislosti s posudkami o pracovnej činnosti občanov a iné.

Z uvedeného vyplýva, že v socialistickej spoločnosti, ako sme sa to pokúsili aspoň naznačiť a kuso dokumentovať, je aj v oblasti práv,

slobôd i povinností zaručená dôsledná rovnoprávnosť všetkých občanov. Z ústavy a jej dôsledného rozvedenia v právnych normách nižšej právnej sily vyplýva, že občianske práva a slobody sú poskytované u nás, ale aj v iných socialistických štátoch všetkým občanom bez ohľadu na majetkové pomery, národnosť, rasu, náboženské vyznanie, pohlavie, sociálny pôvod a politickú príslušnosť. Socialistická spoločnosť zabezpečuje rovnoprávnosť občanov vytváraním rovnakých možností a príležitostí vo všetkých oblastiach spoločenského života. Majetkové pomery zákonite prestali byť v socialistickej spoločnosti meradlom pre rozsah účasti občana na realizácii a využívaní občianskych práv a slobôd.

Práva a slobody občanov sa v socialisticom a teda aj v našom štáte garantujú a realizujú v doteraz historicky bezprecedentnom rozsahu ako objektívne daný atribút socialistickej spoločnosti, ktorá nielen umožňuje, ale priamo determinuje sústavné rozširovanie a prehĺbovanie základných práv a slobôd občanov v objektívne prebiehajúcim procese rozvíjania socialistickej demokracie, v rámci ktorej práve otázka práv a slobôd občanov patrí prvoradé miesto.

LITERATÚRA

1. MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 3. Praha 1958.
2. SRNSKÁ, M.: Socialismus a lidská práva. Nová Mysl 1977, č. 7, 8.
3. Pozri LENIN, V. I.: Spisy 25.
4. RUDINSKIJ, F. M.: Práva, slobody a zodpovednosť občanov v podmienkach rozvinutého socializmu. Sovetskoe gosudarstvo i pravo 1977, č. 5.
5. ČCHIKVADZE, V. M. a kol.: Marksistsko-leninskaja obščaja teorija gosudarstva i prava. Moskva 1970.
6. LENIN, V. I.: Spisy 20. Praha 1957.